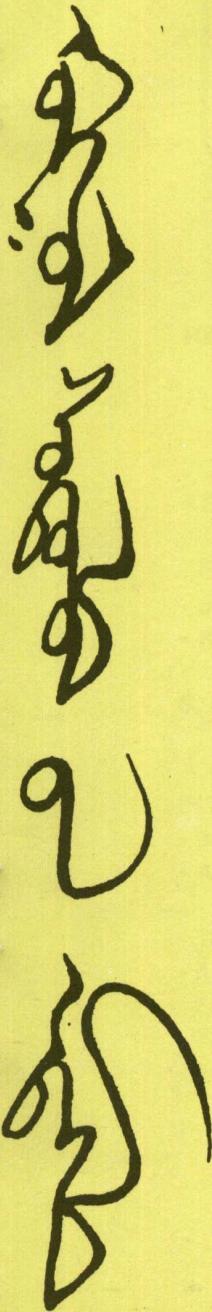

BULLETIN

The IAMS News Information on Mongol Studies

2000
2000

No1 (25)
No2 (26)

In This Issue:

- L.Khurelbaatar The Tibetan Language Culture and Literary Criticism of the Mongols
- Chu Ch'ae-hyok «Siyan» of «Ju Siyan-Siyanbi» Reindeer Nomads
- Sumyabaatar A Manuscript by Academician Luvsanvandan
- J.Uchralt In Search of «Chinos» Tribe
- Kim Hag Sung In Studies Suffix Possesive Pronouns in Modern Mongolian
- News & Information
- Jubilee of Scholars
- Book Reviews
- New book
- Official documents
- A List of new books on Mongol Studies

The Secretariat of the International Association for Mongol Studies
Ulaanbaatar, Mongolia

**Академич Лувсанвандангийн
нэгэн гар бичмэлийн тухай
марал овогт Сумьяабаатар(Монгол)**

Х Академич Лувсанвандангийн гар бичмэл энд тэнд гүй байдаг гэдэгт эргэлзэхгүй байна. Гэхдээ толилуулан буй гар бичмэл бас өөрийн гэсэн онцлогтой гэж бодож байна: нэгдүгээрт, энэ нь цорын ганц хувь бичмэл: хоёрдугаарт, урьд хожид эл бүрэн эхээрээ, гарын үсгийн хамт огт хэвлэгдээдүй; гуравдугаарт, энэ 2000 онд уул гар бичмэлийн 50 жилийн ой болох юм. Тухайлбал, Лувсанвандан баги 1950 оны 7 сарын 15-нд бичиж гарын үсгээ зуржээ: дөрөвдүгээрт, Монголын Ринчен Лувсанвандан гэдэг агуу их хоёр хүн ном хаялцсан агуулга нь хойч үеийн бидэнд, ер монголын хэлчинжлэлийн ухааны түүхэнд юу юунаас үнэтэй, сонин байна; тавдугаарт, академич Лувсанвандангийн энэ шүүмж өгүүлэл утга санаа гүн гүнзгий, уг хэллэг нуржуу биш, яруу тод байгаагаараа өвөр мөц юм. Энэ өгүүлэлд, академич Ринченгийн бичсэн «Монгол хэлний зүйн бичиг» гэдэг зохиолыг “Монгол хүн, монгол хэлний зүйг орчин цагийн хэлний шинжлэлийн аргаар биеz даан шинжилж мөн монгол уг хэлээр зохиосон анхны зохиол”, “урьдах монголч нарын санал онолыг мухраар даган дууриагаагүй, шинэ шинэ тайлбар оруулж шинэ шинэ саналыг зоригтой тавьсан, монгол хэлний шинжлэлд маш сонин, үнэтэй, шинэ том бүтээл болсон” байна гэж дүгнэхийн сацуу, угсийн аймгийн тухай, үйл угийн цагийн тухай, өгүүлбэрийн зүйн зарим асуудалд цаашид дахин дахин бодуултай зүйл байгаа тухай санал аа дэлгэр бичсэнийг эхийн гэрэл зураг, галиг сийрүү лэг ба монгол кирилл үсгийн буулгалаас үзүүлэх.

Х Галиг сийрүүлэг:

[nigedüger niγur]

- [1] Rinčin Yuwai-yin Jokiyatsan mongγol
- [2] kelen-ü Jüi-yin bičig-ün tuqai
- [3] Mongγol kümün, mongγol kelen-ü Jüi-yi orčin
- [4] čaγ-un kelen-ü sinjilel-ün arγ-a-bar bey-e-ben
- [5] daγayan sinjilejü mön mongγol üge kele-ber
- [6] Jokiyatsan mongγol kelen-ü sinjilel-ün Jokiyal
- [7] egün-ü emün-e nigečü γaručadui bayiγsan anu medegeji
- [8] -yin kereg bile.
- [9] Rinčin Yuwai ene sayiqan ner-e-tei törü-tei ajil-i
- [10] eng terigün kiγei. Rinčin Yuwai-yin Jokiyatsan
- [11] mongγol kelen-ü Jüi-yin bičig dotur-a-ban dörben

- [12] anggi bōlūg-tür qubiyaγdaγsan anu:
[13] 1) uduridqal-un bōlūg-tür mongγol bičig üsüg-ün
[14] teüke, mōn mongγol kelen-ü olan ayalγu-yin
[15] toyimu-yi ögüleJei.
[16] 2) abiyan-u Jüi-yin bōlūg. Egün-e qalq-a-yin
[17] abiyan-u Jüi-yi mongγol bičig-ün kelen-ü abiyan-u
[18] Jüi-tei qarsiγulun ögüleJei.
[19] 3) üge-yin Jüi. Egün-e mongγol kelen-ü üge
[20] bütükü-yin yosu-yi ögüleJei.
- [qoyaduγar niγur]
- [1] 4) ögülebüri-yin Jüi. Egün-e mongγol kelen-ü
[2] ögülebüri bütükü-yin goul toyimu-yi ögüleJü
[3] mōn bičig temdeg kereglekü tuqai qabsurγaJai.
[4] egün-eče üjekü-dü enekü mongγol kelen-ü Jüi-yin
[5] bičig, mongγol kelen-ü Jüi, bičig üsüg-ün
[6] ündüsün čiqla asaγudal-i čom-i qamuruγsan yeke
[7] tomu aJil boluγsan anu ilerkei bayin-a.
[8] Rinčin γuwai, enekü mongγol kelen-ü Jüi-yin
[9] bičig-i bolbasuraγulqu-dayan kelen-ü sinJilel-ün
[10] čiqla čiqla ner-e tomiy-a-yi sayitur bolbasuraγulJu
[11] mongγol kümün-ü, mongγol üge kele-ber-ben[iyen]
[12] törülki kelen-ü-ben yosu Jüi-yi sudulqu-duni
[13] üge kele-yin Jebseg-tei bolγajai.
[14] Basa enekü bičig-tür mongγol kele bičig-i
[15] sudulqu uqaγan-u bui boluγsan tay-ača inaγsiki
[16] bükü olulta-yi angqarun baytaγaγsan-iyar ülü
[17] barum uridaki mongγoči nar-un sanal onul-i
[18] muqur-iyar dayan daγuriyal ügei, edüi tedüi
[19] Jüyil-dü ilangγuy-a üge-yin Jüi, üge-yin
[20] γarul-un sudulul, ögülebüri-yin Jüi-dü sin-e
- [γurbaduγar niγur]
- [1] sin-e tayilburi oruγulJu sin-e sin-e sanal-i
[2] Joriγ-tai talbiγsan bayin-a.
[3] Egün-eče γadan-a Rinčin γuwai-yin Jokiyasian
[4] mongγol kelen-ü Jüi-yin bičig, barimta-bar
[5] masi bayaliγ bolJu uul barimta-yi čuγlayulqu-dayan,
[6] üy-e üy-e-yin mongγol kelen-ü čuqum silideg
[7] sayiqan Jisiy-e-yi silyaraγulun tegübürileJü čidaγsan
[8] anu uridaki mongγoči nar-un Jokiyal-du üJegdegedüi
[9] amJilta geJü bolun-a.
[10] Rinčin γuwai basa enekü mongγol kelen-ü Jüi-yin
[11] bičig-degen üy-e üy-e-yin mongγol nayiraγulγ-a,
[12] orčiγulγ-a-yin kelen-ü sayin maγu-yi qarsiγulun
[13] sudulJu maγu dutaγdal-tai nayiraγulγ-a orčiγulγ-a-yi
[14] qayir γam ügei sigumJilegsen inü praγtik yeke
[15] qolγaydal utir-tai bolγai.
[16] Ene γatü-ber Rinčin γuwai-yin Jokiyasian
[17] mongγol kelen-ü Jüi-yin bičig yerüngkei-degen
[18] mongγol kelen-ü sinJilel-dü masi sonin, ün-e-tei
[19] sin-e tomu bütügel bolγai.
[20] Gebetü Jarim Jüyil-dü ilangγuy-a üges-ün ayimaγ-un

- [dörbedüger niγur]
- [1] tuqai, üyle üge-yin čay-un tuqai, mōn
 [2] ögülebüri-yin Jüi-yin Jarim asayudal-du činaysida
 [3] dakin dakin boduyusitai Jüyil bayimar sanaydan-a.
 [4] Jisiyelbel, Rinčin Yuwai Turban čay-un
 [5] ilγamJiy-a-yi ḡarγaqu-dayan
 [6] a. önggeregseñ čay
 [7] 1) önggeren tegüsügsen čay. daγaburi -ba, -bai
 [8] 2) önggeren ürgülJilegsen čay. daγaburi -Juqui.
 [9] e. edüge čay
 [10] 1) edüge tegüsügsen čay. -luγ-a.
 [11] 2) edüge tegüsügedüi čay. -mui
 [12] i. iregedüi čay
 [13] 1) čuqum iregedüi čay -n-a, -nam
 [14] 2) ḡaručay-a ügei iregedüi čay -yu kemen ilγajai.
 [15] InggeJü ilγaysan anu čuqum mongγol klassig bičig-ün
 [16] kelen-ü čay, qalq-a-yin ayalγu-bar ündüsülegsen
 [17] orčin čay-un mongγol kelen-ü čay qoyar-un
 [18] alin bolqu anu todurqai ügei bayin-a. Mongγol
 [19] klassig bičig-ün kelen-ü čay getel-e -n-a gekü
 [20] metüčilen orčin čay-un mongγol yariyan-u kelen-ü
 čay-un daγaburi
 [tabuduγar niγur]
 [1] -yi oruγulJai. Orčin čay-un mongγol yariyan-u kelen-ü
 čay getel-e -mui, -yu gekü metüčilen klassig bičig
 -ün kelen-ü čay-un daγaburi-yi oruγulJai.
 [2] kele-yi sinJilekü-dü tuqai-yin kelen-ü kögJiJü
 [3] iregsen teüke-yi qaryalJaqu anu kelen-ü sinJigečin
 [4] kümün-ü čiqula Jüyil-ün nige mōn bolbaču
 [5] kele bol nigen keb-iyer ködelusi ügei bayidaγ
 [6] ügei ürgülJi qubiran ögerčilegdeJü bayidaγ
 [7] tula kelen-ü teüken grammatik, orčin čay-un
 [8] nigen kelen-ü grammatik-un qoγorundu Jörigüü-tei
 [9] Jüyil Jayilasi ügei ḡarqu učir tere büri-yi
 [10] qamıγ-a ügei qudγun nigedgebel čuqum ünen
 [11] mōn inü nedegdekü ügei budaliyantaqu(buduliyantuqu)
 [12] -ača γadan-a
 [13] kerbe ene Jarim-i baγ-a duñdadu surγaγuli-du
 [14] üJekü orčin čay-un mongγol kelen-ü Jüi-dü
 [15] barimtalbal mongγol-un sin-e udq-a Jokiyal-un
 [16] kele-yi
 [17] örgen olan-u yariyan-u kelen-eče ketürkei
 [18] qoladaγulqu
 [19] ayul-du kürgeJü kimel sinJitei bolγaju
 [20] bolqu tula, ene tal-a-bar bolγomJilaqu kereg-tei.
 [21] 1950 on. 7 duγar sar-a-yin 15
 Ša. Lubsangwangdan
- Х Монгол кирилл үсгийн сийрүүлэг**

[Нэгдүгээр нүүр]

- [1] Ринчин^{*1} гуайн зохиосон монгол

- [2] хэлний зүйн бичгийн тухай
[3] Монгол хүн, монгол хэлний зүйг орчин
[4] цагийн хэлний шинжлэлийн аргаар биеэ
[5] даан шинжлэх мөн монгол уг хэлээр
[6] зохиосон монгол хэлний шинжлэлийн зохиол
[7] үүний өмнө нэг ч гараадуй байсан нь мэдээж
[8] ийн хэрэг билээ.
[9] Ринчин гуай^{*2} энэ сайхан нэртэй төртэй ажлыг
[10] эн тэргүүн хийжээ. Ринчин гуайн зохиосон
[11] монгол хэлний зүйн бичиг дотроо дөрвөн
[12] анги бөлөгт хуваагдсан нь:
[13] 1) удиртхалын бөлөгт монгол бичиг үсгийн
[14] түүх, мөн монгол хэлний олон аялгууны
[15] тоймыг өгүүлжээ.
[16] 2) авианы зүйн бөлөг. Үүнээ халхын
[17] авианы зүйг монгол бичгийн хэлний авианы
[18] зүйтэй харшуулан өгүүлжээ.
[19] 3) үгийн зүй. Үүнээ монгол хэлний уг
[20] бүтэхийн ёсыг өгүүлжээ.

[Хоёрдугаар нүүр]

- [1] 4) өгүүлбэрийн зүй. Үүнээ монгол хэлний
[2] өгүүлбэр бүтэхийн гол тоймыг өгүүлж
[3] мөн цэг тэмдэг хэрэглэх тухай хавсрагажээ.
[4] Үүнээс үзэхэд энэхүү монгол хэлний зүйн
[5] бичиг, монгол хэлний зүй, бичиг үсгийн
[6] үндсэн чухал асуудлыг цөмийг хамарсан их
[7] том ажил болсон нь илэрхий байна.
[8] Ринчин гуай, энэхүү монгол хэлний зүйн
[9] бичгийг боловсруулахдаа хэлний шинжлэлийн
[10] чухал чухал нэр томъёог сайтар боловсруулж
[11] монгол хүний, монгол уг хэлээрээ
[12] терөлхи хэлнийхээ ёс зүйг судлахад нь
[13] уг хэлний^{*3} зэвсэгтэй болгожээ.
[14] Бас энэхүү бичигт монгол хэл бичгийг
[15] судлах ухааны буй болсон цагаас янагших
[16] бүх чолтыг анхааран багтааснаар үл
[17] бараа урьдахи монголч нарын санал онолыг
[18] муухаа даган дууриал угтй, өдий төдий
[19] зүйлд өнзүүляа үгийн зүй, үгийн
[20] гарлын судал, өгүүлбэрийн зүйд шинэ

[Гуравдугаар нүүр]

- [1] шинэ тайлбар оруулж шинэ шинэ саналыг
[2] зоригтой тавьсан байна.

- [3] Унээс гадна Ринчин гуайн зохиосон
[4] монгол хэлний зүйн бичиг, баримтаар
[5] маш баялаг болж уул баримтыг цуглуулахдаа,
[6] төө үеийн монгол хэлний чухам шилдэг
[7] сайхан хийзгэг шалгаруулан түүвэрлэж чадсан
[8] нь урьдахи монголч нарын зохиолд үзэгдээдүй
[9] амжилт гэж болно.
- [10] Ринчин гуай, бас энэхүү монгол хэлний зүйн
[11] бичигтээ төө үеийн монгол найруулга,
[12] орчуулгын хэлний сайн мууг харшуулан
[13] судлаж муу дутагдалтай найруулга орчуулгыг
[14] хайр гамгүй иүүмжилсэн нь практик их
[15] холбогдол учиртай болжээ.
- [16] Энэ мэтээр Ринчин гуайн зохиосон
[17] монгол хэлний зүйн бичиг ерөнхийдөө
[18] монгол хэлний шинжлэлд маш сонин, үнэтэй
[19] минэ том^{*4} бүтээл болжээ.
- [20] Гэвч зарим зүйлд ялангуяа үгсийн аймгийн
[] [Дөрөвдүгээр нүүр]
[1] тухай, үйл үгийн цагийн тухай, мөн
[2] өгүүлбэрийн зүйн зарим асуудалд цаалид
[3] дахин дахин бодуултай зүйл баймаар санагдана.
[4] Хийзэлбэл, Ринчин гуай, гурван цагийн
[5] ялгамжааг гаргахдаа
[6] а. өнгөрсөн цаг
[7] 1) өнгөрөн төгссөн цаг. Дагавар -ба, -бай
[8] 2) өнгөрөн үргэлжилсэн цаг. Дагавар -жухуй.
[9] э. өдгөө цаг
[10] 1) өдгөө төгссөн цаг. -луга.
[11] 2) өдгөө төгсөөдүй цаг. -муй
[12] и. ирээдүй цаг
[13] 1) чухам(чицум) ирээдүй цаг -на, -нам.
[14] 2) гарцаагүй ирээдүй цаг -юу хэмээн ялгажээ
[15] Ингэж ялгасан нь чухам монгол классик
[] бичгийн
[16] хэлний цаг. Халхын аялгуугаар түдсэлсэн
[17] орчин цагийн монгол хэлний цаг хоёрын
[18] алийн болох нь тодорхой үгүй байна. Монгол
[19] классик бичгийн хэлний цаг гэтэл -на гэх
[20] мэтчилэн орчин цагийн монгол ярианы хэлний^{*4}
[] цагийн дагавар
[] [Тавдугаар нүүр]
[1] ыг оруулжээ. Орчин цагийн монгол ярианы хэлний

- [2] цаг гэтэл -муй,-юу гэх мэтчилэн классик бичиг
[3] ийн хэлний цагийн дагаварыг оруулжээ.
[4] Хэлийг шинжлэхэд тухайн хэлний хөгжих
[5] ирсэн түүхийг харгалзах нь хэлний шинжээчин
[6] хүний чухал зүйлийн нэг мөн боловч
[7] хэл бол нэгэн хэвээр хөдлөшгүй байдал
[8] гүй түргэлж хувиран өөрчлөгдэж байдал
[9] тул хэлний түүхэн грамматик, орчин цагийн
[10] нэгэн хэлний грамматикийн хооронд зөрүүтэй
[11] зүйл зайлшигийг гарах учир тэр бүрийг
[12] хамаагүй хутган нэгтгэвэл чухам үнэн
[13] мөн нь мэдэгдэхгүй будлиантахаас^{*6} гадна
[14] хэрэв энэ зарчмыг бага дундад сургуульд
[15] үзэх орчин цагийн монгол хэлний зүйд
[16] баримталбал монголын шинэ утгазохиолын
Хэлийг
[17] өргөн олны яриани хэлнээс хэтэрхий холдуулах
[18] аюулд хүргэж хиймэл шинжтэй болгож
[19] болох тул, энэ талаар болгоомжлох хэрэгтэй.
[20] 1950 он. 7 дугаар сарын 15
[21] Н.Лувсанвандан

*1 "Ринчен" гэж бичээгүй, "Ринчин" гэж тодорхой харагдаж байна.

*2 "Гуай" гэдэг угийг + + тэмдэг тавин нэмж оруулжээ.

*3 "хэлний,kelen-ü" гэж бичмээр. Гэтэл "-üin" дагавар маш тод Узэгдэнэ. Яг урдах мөрнөө "kelen-ü, хэлний" гэдэг уг нь харал даа байгаа ба эсвэл "хэлний ёс зүй, kelen-ü yosu Jüi", "уг хэл ийн зэвсэг, kele-üin Jebseg" гэж ялгах гэсэн юм болов уу.

*4 "Том" гэдэг угийг + + тэмдэг тавин нэмж оруулжээ.

*5 "Хэлний" гэдэг угийг + + тэмдэг тавин нэмж оруулжээ.

*6 "buduliyantuqu, будлиантах" гэдэг угийг budaliyantaqu гэж бич сэн байна.

Энэ ӨГҮҮЛЭЛ, шугамтай цааснаа худам монголоор ар өвөргүй бичсэн таван нүүр бичмэл. Нэг нүүрнээ 20 мөр тэй, бүгд 100 мөр, нийт 298 уг(угийн хэлбэр ороод)тэй байна. Лу баги ер нь ямар толгойт угсийг их хэрэглэ сэн байдал юм бол гэж, нийт угсийн ба давтамжийн то лийг нь хийж үзэхэд, хамгийн олон нь "В" толгойт уг 42 байлаа. Хамгийн олон давтамжтай уг "хэлний(30)" байна. Нийт 295+30=298 уг, угийн хэлбэр байна. Үүнд:

B - 42	J - 20	M - 13	N - 10	Ö - 8	L - 2
S - 24	Ü - 18	D - 11	O - 10	U - 7	P - 1
K - 23	A - 15	Y - 11	Ć - 10	G - 7	R - 1
T - 22	Q - 14	I - 10	E - 9	Y - 6	Š - 1

‡ Уул ӨГҮҮЛЛИЙН НИЙТ ҮГСИЙН БА ДАВТАМЖИЙН ТОЛЬ

abiyan-u-1-16, 17, 17.	amjilta-3-9.
angqarun-2-16	ayalγu-bar-4-16.
asaγudal-du-4-2.	ajil-2-7.
ayimaγ-un-3-20.	anggi-1-12.
alin-4-18.	ary-a-bar-1-4.
anu-1-7, 12; 2-7; 3-8; 4-15, 18; 5-5.	ayalγu-yin-1-14.
asaγudal-i-2-6.	ajil-i-1-9.
ayul-du-5-18.	grammatik-5-9.
-ba-4-7,	grammatik-un-5-10.
-bai-4-7,	ilangγuy-a-2-19; 3-20.
barimta-bar-3-4,	ilerkei-2-7.
barimalbal-5-16,	ilγamjiy-a-yi-4-5.
barimta-yi-3-5,	ilγaJai-4-14.
barum-2-17,	ilγaysan-4-15.
basa-2-14; 3-10.	inayiski-2-15.
bayaliγ-3-5,	inggeJü-4-15.
bayidaγ-5-7, 8.	inü-3-14; 5-13.
bayimar-4-3,	iregedüi-4-12, 13, 14.
bayin-a-2-7; 3-2; 4-18.	iregsen-5-5.
bayiγsan-1-7,	keb-iyer-5-7
baγ-a-5-14,	kele-2-14; 5-7.
baγtayaγsan-iyar-2-16,	kele-ber-1-5.
bey-e-ben-1-4,	kele-ber-ben[iyen]-2-11.
bile-1-8,	kelen-eče-5-17.
bičig-1-11, 13; 2-5, 5;	kelen-ü-1-2, 3, 4, 6, 11, 14, 17, 19;
3-4, 17.	2-1, 4, 5, 8, 9; 3-4, 6, 10, 12, 17, 18;
bičig-degen-3-11.	4-16, 17, 19, 20; 5-1, 3, 4, 5, 9, 10, 15.
bičig-i-2-9, 14.	kelen-ü-ben-2-12.
bičig-tür-2-14.	kele-yi-5-4, 16.
bičig-ün-1-2, 17; 4-15, 19;	kele-yin-2-13.
5-2.	kemen-4-14.
boduyusitai-4-3.	kerbe-5-14.
bol-5-7.	kereg-1-8.
bolbasuraγulqu-dayan-2-9.	kereglekü-2-3.
bolbasuraγulju-2-10.	kereg-tei-5-19.
bolbaeu-5-6.	ketürkei-5-17.
bolqu-4-18; 5-19.	kimel-5-18.
bolun-a-3-9.	kiJei-1-10.
boluγsan-2-7, 15.	klassig-4-15, 19; 5-2.
boljai-3-15, 19.	ködelusi-5-7.
bolJu-3-5.	kögJiJü-5-4.
bolγaJai-2-13.	kümün-1-3.
bolyaJu-5-18.	kümün-ü-2-11; 5-6.
bolyomJilaqu-5-19.	kürgeJü-5-18.
budaliyantaqu-ača-5-13.	Lubsangwangdan-5-21.
bui-2-15.	-luγ-a-4-10.
bölük-1-16.	masi-3-5, 18.
bölük-tür-1-12, 13.	maγu-3-13.
bükü-2-16.	maγu-yi-3-12.
büri-yi-5-11.	

- bütügel-3-19.
bütkü-yin-1-20; 2-2.
dakin-4-3, 3.
dayaburi-4-7, 8.
dayaburi-yi-4-20; 5-3.
dayan-2-18.
dayayan-1-5.
dayuriyal-2-18.
dotur-a-ban-1-11.
dumdadu-5-14.
dutaydal-tai-3-13.
duyar-5-20.
dörben-1-11.
edüge-4-9, 10, 11.
edüi-2-18.
egün-e-1-16, 19; 2-1.
egün-eče-2-4; 3-3.
egün-ü-1-7.
emün-e-1-7.
ene-1-9; 3-16; 5-14; 5-19.
enekü-2-4, 8, 14; 3-10.
eng-1-10.
gebečü-3-20.
gekü-4-19; 5-2.
getel-e-4-19; 5-2.
gejü-3-9.
goul-2-2.
onul-i-2-17.
oruγulJai-5-1, 3.
oruγulJu-3-1.
orčin-1-3; orčin-4-17, 20;
5-1, 9, 15.
orčiyulγ-a-yi-3-13.
orčiyulγ-a-yin-3-12.
praytik-3-14.
qalq-a-yin-1-16; 4-16.
qamiγ-a-5-12.
qamuruγsan-2-6.
qarsiγulun-1-18; 3-12.
qarγalJaqu-3-5.
qebsuryaJai-2-3.
qayir-3-14.
qoladaγulqu-17.
qolbuγdal-3-17.
qoyar-un-4-17.
qoyorundu-5-10.
qufran-5-8.
qufiyaγdaysan-1-12.
qudγun-5-12.
Rinčin-1-1, 8, 9, 10; 2-8;
3-3, 10, 16; 4-4.
sanal-2-17.
- medegdekü-5-13.
međegeži-yin-1-7.
metü-ber-3-16.
metüčilen-4-20; 5-2.
mongγol-1-1, 3, 3, 5, 6, 11, 13,
14, 17, 19; 2-1, 4, 5, 8, 11, 11,
14; 3-4, 6, 10, 11, 17, 18;
4-15, 17, 18, 20; 5-1, 15.
mongγol-un-5-16.
mongγolči-2-17; 3-8.
-mu-4-11; 5-2.
muqr-iyar-2-18.
mön-1-5, 14; 2-3; 4-1; 5-6, 13.
-n-a-4-13, 19.
-nam-4-13.
nar-un-2-17; 3-8.
nayiraγulγ-a-3-11, 13.
ner-e-2-10.
ner-e-tei-1-9.
nige-5-6.
nigedgebel-5-12.
nigen-5-7, 10.
nigečü-1-7.
olan-1-14.
olan-u-5-17.
olulta-yi-2-16.
on-5-20.
törü-tei-1-9.
udq-a-5-16.
uduridqal-un-1-13.
uqaγan-u-2-15.
uridaki-2-17; 3-8.
uul-3-5.
učir-5-11.
učir-tai-3-15.
yariyan-u-4-20; 5-1, 17.
yeke-2-6; 3-14.
yerüngkei-degen-3-17.
yosu-2-12.
yosu-yi-1-20.
-yu-4-14; 5-2.
ögerčilegdejü-5-8.
ögülebüri-2-2.
ögülebüri-yin-2-1, 20; 4-2.
ögüleži-1-15, 18, 20.
ögülejü-2-2.
önggeregsen-4-6.
önggeren-4-7, 8.
örgen-5-17.
üge-1-5, 19; 2-11, 13.
ügei-2-18; 3-14; 4-14, 18;
5-7, 8, 11, 12, 13,

↓

sanal-i-3-1.	üges-ün-3-20.
sanaydan-a-4-3.	üge-yin-1-19; 2-19, 19; 4-1.
sar-a-yin-5-20.	ülü-2-16.
sayin-3-12.	ündüsülegsen-4-16.
sayiqan-1-9; 3-7.	ündüsün-2-6.
sayitur-2-10.	ünen-5-12.
sigümJilegsen-3-14.	ün-e-tei-3-18.
silideg-3-6.	ürgülJi-5-8.
silyaraγulun-3-7.	ürgülJilegsen-4-8.
sin-e-2-20; 3-1, 1, 1, 19; 5-16.	üsüg-ün-1-13; 2-5.
sinjigečin-5-5.	üy-e-3-6, 11.
sinjilekü-dü-5-4.	üy-e-yin-3-6, 11.
sinjilel-dü-3-18.	üyile-4-1.
sinjilel-ün-1-4.	üJegdegedüi-3-8.
sinjilel-ün-1-6; 2-9.	üJekü-5-15.
sinJileJü-1-5.	üJekü-dü-2-4.
sinjitei-5-18.	čaγ-4-6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19; 5-2.
sonin-3-18.	čaγ-ača-2-15.
sudulqu-2-15.	čaγ-un-1-4; 4-1, 4, 17, 20, 20; 5-1, 3, 9, 15.
sudulqu-duni-2-12.	čidaγsan-3-7.
sudulul-2-20.	čig-2-3.
sudulJu-3-13.	činaγsida-4-2.
surγaγuli-du-5-14.	čiqlula-2-6, 10, 10; 5-6.
tal-a-bar-5-19.	čuqum-3-6; 4-13, 15; 5-12.
talbiγsan-3-2.	čuγlaγulqu-daγan-3-5.
tayilburi-3-1.	čöm-i-2-6.
tedüi-2-18.	ša-5-21.
tegübürileJü-3-7.	Jarim-3-20; 4-2.
tegüsügedüi-4-11.	Jarčim-i-5-14.
tegüsügsen-4-7, 10.	Jayilasi-5-11.
temdeg-2-3.	Jebseg-tei-2-13.
tere-5-11.	Jisiyelbel-4-4.
terigün-1-10.	Jisiy-e-yi-3-7.
teüke-1-14.	Jokiyal-1-6.
teüken-5-9.	Jokiyal-du-3-8.
teüke-yi-5-5.	Jokiyal-un-5-16.
todurqai-4-18.	Jokiyaγsan-1-1, 6, 10; 3-3, 16.
tomiy-a-yi-2-10.	Joriγ-tai-3-2.
tomu-2-7; 3-19.	-Juqui-4-8.
toyimu-yi-1-15; 2-2.	Jörigüü-tei-5-10.
tula-5-9, 19.	Jüi-1-19; 2-1, 5, 19.
tuqai-1-2; 2-3; 4-1, 1.	Jüi-dü-2-20; 5-15.
tuqai-yin-5-4.	Yaručaγ-a-4-14.
törülki-2-12.	Yaruγadui-1-7.
Jüi-tei-1-18.	Yaryaqu-daγan-4-5.
Jüi-yi-1-3, 17; 2-12;	Yurban-4-4.
Jüi-yin-1-2, 11, 16; 2-4, 8; 3-4, 10, 17; 4-2, 3; 5-11.	Yuwai-2-8.
Jüyil-dü-2-19; 3-20.	Yuwai-1-9; 3-10; 4-4.
Jüyil-ün-5-6.	Yuwai-yin-1-1, 10; 3-3, 16.
γadan-a-3-3; 5-13.	7 -5-20,
γam-3-14.	

↓

Уагуу-5-11. 15 -5-20,
Уагуу-шп-2-20. 1950 -5-20 байна.

Х Нэхэн санахад, Академич Лувсанвандан гуайг 1957 онд монголын зохиолчдын Хорооны Их хурлын төэр анх харсан шиг санагдана. 1962 онд Шинжлэх Ухааны Академийн ариун босгыг алхаснаасаа хойш, хичээл номынх нь дууг сонсож, хурал хүйд бараадан илтгэл айлтгал, яриа хөө рөөгий нь сонсож, зуслан зусаалд хамт гарч, унаа зуцаанд цуг сууж, өгүүлэл бичмэлийг нь хэвлүүлэх гэж нааш цааш зөөн зарал зардас болж мөн ч олон удаа уулзаа биз ээ. Тэгэхэд, Лувсанвандан багшийн амнаас: тэнд тийм ном, өгүүлэл гарсан байна, олж үзэв үү, түүнд тэгж бичжээ, чи юу гэж бодож байна, сонин санаа байна шүү гэх мэтээр дандаа л номын тухай яриа гарна даа. Би нь тэр бүгдийг юугээ мэдэхээв, дэмий л гайхмирован, заримыг нь цээжлэн, номын бүртгэл хийж байх зуураа лавлавал, тиэхээр л тийм байна даа. Харин би хэлсэн ярьсан, үзсэн харснаа болж өгвөл цааснаа буулган авдаг байлаа. Заримаас нь сонирхуулая.

Нэгэн зүйл. Нэг өдөр Лу багшийнд, бичсэн өгүүлэлийг нь авахаар очлоо. Дэргэд нь харин Физикийн нэг ном, биологийн нэг ном саяхан үзэж байсан бололтой байж байхыг нь харж байснаа тэссэнгүй асуусан чинь - Хүн байгаль хоёр чинь салшгүй юм шүү. Тэгэхээр байгалийн ухааны түндсэн ном зохиолыг нэг уншаад өнгөрөхөд илүү дэхгүй шүү гэж билээ. Энэ юутай ухаантай хүний уг вэ!

Нэгэн зүйл. 1967 оны 1 дугээр сарын 17.мягмар гараг. 11.00 МУИС-ийн 2 дугаар байрын 4 давхрын 459 дугээр өрөөнд Х. Надмидын «Монгол хэлбичгийн түүхийн зарим асуудал» зохиолыг хэлэлцэх хурал боллоо. Тэр үед Лу баги манай эрдмийн зөвлөлийн гишүүн, маш идэвхитэй, зар хүргэхээр очсон даруйд хүрч ирнэ. Заримдаа цэрдээ байрьсаар, энд тэнд ээ жаахан тохой болгочихсон шиг ч орж ирнэ. Тэр үед чинь эрдмийн зөвлөлийн хурал болоход чинь сүртэй шүү дээ. Лу, Рэ, Да гурван академич орж ирээд суучихна, Цэвэл гуай, Содном гуай гээд л томчуул нийлчихнэ, хөөр гөлцгөөгөөд л, тамхи бие биеэсээ гүйж татаад л, ха хуугаас нь харж суухад сонин байдагсан, Одоо нэхэн бодоход ч мөн сайхан санагдаж байна. Тэгээд дандаа л ном ярина дча. Эл хурал дээр Лувсанвандан баги Рэ багшиас - Ринчиж гуай та, уйгуржинийг 8 дугаар зууны үед авсан гэсэн. Хятан бичиг 9-10 дугаар зууных. Тэгэхээр энэ чинь зөрчилдэх байгаа юм биш үү? гэхэд Рэ баги - Хятан доторхи омог ясиг бид мэдэхгүй байна нь дээ гэж өчихөд. Лу баги - Тэгвэл хятан бичиг, уйгуржин хоёр зэргэцэж байсан гэвэл ямар байна? Тэр үед урд хэсэг

нь өөр соёлтой, умардахи нь уйгуржин соёлтой байж болох билүү? гэхэд, Рө багш - зэргэцсэн байж болох байна гэж хариулж байлаа.

Лу багшийн энэ хэлсэн уг энгийн уг билүү. Тун иухацтай, холын бодолтой уг байлаа.

Зарим монголч нар Гурван голын монголчууд, тухайлбал, Чингисийн монголчууд бичиг үсэггүй, харанхуй бүдүүлэг байсан гэж илэн далангүй бичиж байсны хариулт байжээ гэж үзэх ёстой бус уу. Алсын хараа гэж ийм байдаг аж!

Нэгэн зүйл. 1967.11.03. 15 цагт УННС-гийн 106 дугаар танхимд Эрдэм шинжилгээний хурал болж, тэргүүлэгчийн ширээнд зүүн гар талд Поуха, дунд нь Рө багш, тэгээд Лу багш байр эзэлсэн байлаа. Энэ хуралд Лу багш «Монгол хэлний зарим дагаврын тухай» гэсэн илтгэл тавилаа. Лу багшийг самбар дээр юм бичиж, ярихын алдад Рө багш, Поуха нар суудлаасаа босч урд талын эгнээнд ирж суугаад илтгэлийг сонсов. Лу багш ийнхүү гадна дотнын том эрдэмтдийг хүртэл босч сууж чагнатал нь сонирхолтой юм ярьдаг их хүн байлаа. Ярьж байгаа зүйл нь товч тодорхой, түүндээ итгэлтэй гэж яана.

Нэгэн зүйл. 1968.01.05. Баасан гараг. 16.45. Энэ өдрийн эрдмийн зөвлөлийн хурлаар 1968 онд хэвлэлд шилжүүлэх бүтээлийг хэлэлцэв. Рө багшийн «Хамниган аялгуу» гэдэг зохиолыг оруулах эсэх талаар ярилцахад Э.Вандуй гуай - Нэр тохирогчийн байна. Монголд хамниган хэл ч гэж байхгүй, хамниган үндэстэн ч гэж байхгүй гэлээ. Тэгэхээр Рө багш - уг нь «Монгол хамниган хэл аялгуу» гэж гарчиг тавьж бичсэн юм гэв. Чимээгүй чагнаж суусан Лу багш - Зөв байна гэж хэлэв. Вандуй гуай - Тэг вэл оросоор яаж орчуулахав гэлээ. Рө багш - Би оросоор орчуулах бодолгүй байна. Өө, би оросоос хуулаагүй гээд орчуулж өгсөнгүйд Лу багш чанга гэгч инээд алдаж билээ. Эцэст нь, Лу багшийн зөвлөөрснөөр тогтох, Лу багшийг редактораар томилж, хэвлэлд шилжүүлэх болсон. Ер нь Лу багшийг байхад түүний амыг л хардаг байсандаа. Ийм л нуруутай, нэг дуугархаараа ултай юм хэлдэг эрдэмтэн байлаа.

Нэгэн зүйл. 1969.12.20. Бямба гараг. 12.00. УННС-гийн 106 дугаар танхимд Дөрвөлжин угийн 700 жилийн ойд зориулсан эрдэм шинжилгээний хурал болж Рө багш, Лу багш нар уг хэлж, дөрвөлжин бичгийг магтаж магтаж суухад Лувсандэндэв гуай босч очоод - Дөрвөлжин угийг зохиож тархаах гэж нэн их хүч хөрөнгө зарж сацсан яв

дал бол уйгуржин монгол бичгийн тархацад саад болсон юм. Дөрвөлжин Үсэгт зарсан шигээ их хүч гаргаж уйгур хин бичгийг тархаах гэх оролдсон бол илтүү аингтай болох байсан. Галидас модны мөчир дээр суугаад мөчрөө хөрөөдөх байлаа гэдэг шиг Рөвагийн, Лувсанвандан гуай хоёр харин сая босоод дөрвөлжин Үсгийг магтаж, түүний монголын соёлд учруулсан хорыг хэлэлгүй, хөрөөний хоёр талаас барьж нэг нэг татаад орхих шиг боллоо хэ мээн хэлж байж билээ. Урьд манайхны хурал дандаа л ий мэрхүү эрдэм шинжилгээний маргаантай болдог, хүнд нэг юм бодогдуулдаг байж билээ. Мэргэдийн мэтгэлцээнээс сурх зүйл бидэнд энэ мэт их байсныг хэлэх юн.

Монголыг мааны Ухааны Тэнгэр ивээх болтугай.
2000.01.09.